

Nogle Bemærkninger om Peter Andreas Heiberg.

Af

Edvard Holm.

I.

P. A. Heibergs politiske Anskuelser.

I mit i Aaret 1888 udgivne akademiske Lejligheds-
skrift: „Den offentlige Mening og Statsmagten
i den dansk-norske Stat i Slutningen af det
18. Aarhundrede“ har jeg søgt at bestemme den
Plads, P. A. Heiberg indtog i den Kreds af Mænd, der
her hjemme vare Talsmænd for friere politisk-social
Ideer. Jeg udtalte der, at han aldrig har erklæret sig
for Republikaner eller ønsket voldsomme Omvæltninger
i Staten, at han vistnok „var ivrig Oppositionsmand,
men aldeles ikke anlagt til at være Partifører eller Re-
volutionsmand, at han holdt af at leve stille for sig
selv og med Sandhed kunde sige, at han aldrig havde
koaliseret sig med noget Parti, noget Komplot eller noget
Menneske“¹⁾. Men ved Siden deraf var det min Op-
fattelse, at der hos Heiberg traadte tydelige republikanske
Sympathier frem, og at den Forfatning, hvormed han

¹⁾ Se mit ovennævnte Skrift S. 164.

tænkte sig Enevælden blive afløst, var Republikken. Afhandlingens snævre Ramme gjorde det umuligt for mig omstændelig at motivere denne Opfattelse, og jeg holdt det saa meget mindre for nødvendigt, som det vistnok har været den almindelige Mening, at Heiberg i sit Hjærte var Republikaner.

I Modsætning hertil har Dr. H. Schwanenflügel nylig i sit livlige og smukt skrevne Arbejde: „Peter Andreas Heiberg“ gjort en anden Opfattelse gjældende. Efter ham vilde Heiberg ganske vist ikke vide noget af det gamle patriarkalske Kongedømme, og hvad der hed Smiger for kongelige Personer var ham modbydeligt; men han var dog for saavidt nærmest konservativ, som han hverken vilde „omstyrte Kongedømmet eller (som Datidens Franskmand) rodhugge det privilegerede Aristokrati“. Forfatteren henviser til Heibergs Ord om dette: „Gro i Fred for mig, gamle hellige Steneg“, han mener, at Heiberg siger dette „paa sin kolde, spydige Maade, men med fuld Oprigtighed“¹⁾. Dr. Schwanenflügel tror da ogsaa, at Heibergs politiske Meninger faldt temmelig sammen med Colbjørnsens, saaledes som denne formulerede dem ved sin i hin Tid meget bekjendte Tale i Landhusholdningsselskabet fra Aaret 1794. Heiberg, siger han fremdeles, mente, at det var paa den tredje Stand, at Vægten burde ligge i Staten, saaledes som han udtrykte det, naar han fremhævede sin Iver for at „bibringe de saakaldte lavere Stænder en ædel Selvfølelse og en Overbevisning om, at den sande Ære er noget, som vi selv kunne erhverve os, og som ingen Fødsel, ingen Bestalling, intet Patent, ingen Konge paa Jorden

¹⁾ S. 214.

kan give". Men denne Kjærlighed til Tredje Stand bragte dog efter Dr. Schwanenflügels Mening ikke Heiberg til at blive fanatisk i sin Uvilje imod Brevadel og Adelskab, han kunde godt respektere Adelsmænd med selvstændig Overbevisning¹⁾).

Da Dr. Schwanenflügel har fremsat denne sin Opfattelse af Heibergs politiske og sociale Meninger netop i Modsætning til, hvad jeg havde udtalt, har det ligget mig nær at gjenoptage en Undersøgelse derom, og det saa meget mere, som det har været mig overdraget at være officiel Opponent ved den mundtlige Forhandling om Forfatterens Skrift, efter at dette var blevet antaget af det filosofiske Fakultet som Afhandling for Doktorgraden. Men ved fornyet Prøvelse af Stoffet er det mig ikke muligt andet end i alt væsentligt at finde mine tidligere fremsatte Meninger begrundede. Jeg haaber, at det ikke skal anses for overflødig, naar jeg nu gaar noget nærmere ind paa det her omhandlede Spørgsmaal. P. A. Heiberg er en saa interessant Skikkelse, at det er værdt at søge at komme til Klarhed om hans Standpunkt i den nævnte Retning.

Jeg kan meget godt gaa ud fra det Sted, Dr. Schwanenflügel har citeret om Heibergs varme Følelse for de lavere Klassers Vel. Heiberg var, som for øvrigt alle de, der i hin Tid repræsenterede Fremskridtet her hjemme, fuldt ud Tredje Stands Forkæmper. Den franske Revolutions Aand havde her givet et sidste Stød til, hvad allerede i Forvejen var i stærk Udvikling, Uviljen imod Adelen. Men hvilke Forfatningsformer har Heiberg vel ment, vare de mest betryggende for Folkets

¹⁾ S. 476, 216 og 208.

store Masse? Skjønt han ikke har sagt det med rene Ord, forekommer det mig utvivlsomt, at han har holdt Republiken for den i saa Henseende heldigste Forfatning. For det første, hvad de skatteydende Borgeres Pung angaar. Hans Afhandling „Politisk Dispatch“ er her bestemmende. Det lader sig vistnok ikke godtgjøre, at han har skrevet den for at vise Republikens Fortrin; men ingen kan læse den igjennem uden at blive slaaet af, i hvilken Grad Heiberg mener, at man maa foretrække at være skatteydende Borger i en Republik fremfor at være det i et Monarki. Den Sammenligning, der i Skriftet gjennemføres, dels imellem Stats-Udgifterne i Danmark og i den franske Republik, dels imellem, hvad der brugtes ved forskjellige Monarkiers Hofholdning og, hvad der gik med til det samtidige Direktorium og Folke-representationen i Frankrig, fører tydelig og klart til en saadan Opfattelse. Heiberg mener endog, at Frankrig under Direktoriet havde lettere ved at bære Krigens Byrde end Danmark ved at betale sine Udgifter i Fredstid. Med stor Styrke fremhæver han ogsaa det farlige ved den frie Raadighed, Fyrsten har over Statens Finanser, saa han ved at gjøre Greb i Statskassen kan dække, hvad han bruger ud over de engang af ham selv reglementerede Udgifter. „Ikke saaledes“, siger Heiberg, „gaar det til eller kan det gaa til i en Republik, som i Frankrig, hvor Konstitutionen har bestemt Regerings-personalets Lønninger, der ere uforanderlige, og hvis Forskjel fra et Aar til et andet blot beror paa Kornprisernes Stigen og Falden. Jeg vil ikke paastaa, at ingen af de regerende i denne Stat kan slippe til at anvende de offentlige Midler til eget Brug; men dette

er og bliver dog et Tyveri, som Konstitutionen i det mindste har gjort saare vanskeligt, og som især i Fredstider vil blive vanskeligt, og hvorfor den højeste Øvrighedsperson ligesaa vel som den ringeste Borger kan blive straffet efter Lovene, hvilket aldrig er Tilfældet i Monarkier, hvor Regenterne paastaa, at de ikke staa andre end Gud til Regnskab¹⁾. Og med hvilket mørkt Blik paa Kongedømmet ender ikke Skriftet, naar det hedder: „Skulde Historien dog aldrig komme til at nævne en Regent, der, just ved at give efter for Tidernes Trang og Oplysningens Fordringer, gjorde sin Magt urokkelig og sit Minde helligt til evindelige Tider? Dette kunde selv den elendige Ludvig (XVI) have gjort, man tilbød ham ufortjent den Lykke; men han stødte den uerkjendtlig fra sig. Han var lastefuld; han behøvede at begaa en Forbrydelse endnu; han begik den, og den kostede ham ikke alene Livet, men endog Æren. Hvor meget lettere vilde det da ikke blive for en Fyrste, der, fri for Ludvigs Fejl, besad nogle af de gode Egenskaber, som denne ikke havde! Dog! hvor og naar skal en saadan Fyrste findes? Upaatvivleligen træffer man den sande Storhed snarere i Vadmel end i Purpur, snarere i Hytten end i Paladset²⁾.

Et ganske tilsvarende Fortrin havde Republiken i Heibergs Øjne, set fra en anden Hovedside. I den mærkelige Fortale til 3dje Del af sine Skuespil (fra Aaret 1794), hvor han i saa stærke Udtryk giver sin Bitterhed Luft imod virkelige og formentede Fjender, kommer han i

¹⁾ P. A. Heibergs udvalgte Skrifter, udgivne af O. Borchsenius og Fr. Winkel-Horn (Kjbhvn. 1884) S. 507—508.

²⁾ Smstds. S. 542—43.

en Note¹⁾ ind paa at omtale, hvilke falske Beretninger tyske Blade satte i Omløb om Tilstandene i Frankrig. Der herskede, siger Heiberg, i Virkeligheden stor Lydighed imod Lovene i dette Land, og saa fortsætter han med følgende Ord: „Vil man have Beviser paa Ulydighed imod Lovene, behøver man hverken at hente dem fra Frankrig eller de saakaldte Pøbelklasser. Monarkierne og de privilegerede Klasser fremvise nok deraf; men det er kun i Republiker, at alle Forbrydere straffes uden Hensyn til deres Stand, Fødsel eller Forbindelser.“ Med andre Ord, efter Heibergs Mening var der kun i Republikerne Lighed for Loven og altsaa fuld Beskyttelse for Folkets store Masse. Hvor ypperlig stemmer ikke hans omtrent samtidige „Vise den 14. Juni 1794“ hermed. Det hedder i denne:

De Franske er en vanartet Slægt,
de rent har glemt deres Levemaade;
Gud tage os i sin Varetægt,
at deres Moder ej her skal raade!

.

Retfærdighed, der bør være blind
mod smukke Damer og store Herrer,
gaar der med Øjne foruden Bind,
i Flæng hun store og smaa fortærer;
hun Guld ej vejer,
for ingen nejer,
om end han lovlige Adkomst ejer
til syndig Daad.

De Baand og Titler, hvorved man før
Forstand og Dyder erhverve kunde,
dem jog den gale Nation paa Dør,
med dem gik Dyd og Forstand til Grunde.

¹⁾ S. 3.

Alt godt aflives,
alt klogt fordrives,
og Idioter alene trives,
foruden Rang.

Om Rettigheder og andet sligt
saa megen Løgn de os vil indbilde;
vi veed, at Mennesket har en Pligt,
hvorfra han aldrig sig maa forvilde:
den er at bukke
og aldrig mukke,
men derimod at i Løndom sukke,
det er hans Ret.

Er alt sligt formentlig tydelige Vidnesbyrd om fransk-republikanske Sympathier, saa peger det i samme Retning, at Heiberg var en Beundrer af den bekjendte engelske Forfatter Payne, der havde en særegen For­kjærlighed for at angribe sit eget Fædrelands Institutioner i Sammenligning med Republikens Herlighed. Det for­staas da ogsaa let, at Heibergs Hus, trods dets tarvelige Indretning, kunde være det Sted, hvor den franske republikanske Diplomat Grouvelle og de Kommissærer, som Frankrigs Regering i Handelsanliggender havde sendt til Kjøbenhavn, søgte mere end noget andet Sted. Hvordan Tonen var i Kredse, i hvilke Heiberg ragede frem som den betydeligste, derom har ogsaa Pavels givet et Vidnesbyrd i sin Selvbiografi. Han, der dengang var en stor Beundrer af Heiberg, skildrer her et Sted sit første Møde med denne i et Selskab hos Gyllembourg; han fortæller da, at efter at de fleste vare gaaede hjem, blev nogle faa tilbage, deriblandt Heiberg, og saa, siger han, „toge Samtalerne og Skaalerne en ægte republikansk

Vending. Saa godt jeg kunde, tog jeg Del deri, da jeg dengang var Demokrat med Liv og Sjæl!“¹⁾

Ogsaa Heibergs Had imod Adelen havde et republikansk Præg. Han var ganske vist langt fra at ville nivellere Samfundet efter plumpe demokratiske Grundsætninger. Han kunde udtale, at det var bedst, naar et Aristokrati herskede i Staten; men herved forstod han et Aristokrati efter dette Ords oprindelige Betydning som et Herredømme af de bedste, de dygtigste Mænd. En Fødselsadel var ham derimod noget modbydeligt; han mente, at den maatte forsvinde, hvis der skulde komme Lykke i et Samfund. „Det er sandt“, har han sagt i Fortalen til „De Vonner og Vanner“, „jeg hader arvelig Adel, fordi jeg tror, at Opfinderen heraf har gjort større Ulykke i Verden end Opfinderen af Krudt og Tallotteri“²⁾. Dr. Schwanenflügel har som et Vidnesbyrd om, at Heiberg ogsaa i sine Følelser imod Adelen forstod at bevare et vist Maadehold, citeret dennes Ord: „Nej, gro i Fred for mig, gamle hellige Steneg“; men Indtrykket bliver sikkert et helt andet, naar man lægger Mærke til den Sammenhæng, hvori dette Sted staar. Heiberg skildrer her, i den nys nævnte Fortale, hvorledes Frankrigs Historie viser Adelen Haardnakkethed i at forsvare sine formentlige Rettigheder, „at den hellere lader Millioner Mennesker slagtes, Byer og Stæder opbrændes og Landet i Bund og Grund ødelægges, end den, ved endog den aller ringeste Opofrelse fra sin Side, skulde søge at forekomme disse og utallige andre Ulykker“. „Himlen“,

¹⁾ Cf. Pavels's Autobiografi udgivet af C. P. Riis. (Christiania 1866.) S. 240.

²⁾ P. A. Heibergs udvalgte Skrifter o. s. v. S. 489.

saaledes fortsætter han, „bevare mine Øjne fra nogen Tid at se slige voldsomme Statsomvæltninger i mit kjære Fødeland! Nej! gro i Fred for mig, *sacra illex!* gamle gothiske Træ, plantet af Barbariet og fredet af Despotisme og Herskesyge! Staa i Fred med samt dine Frugter, Skjolde, Vaabner, Pergamentsbreve og Undertrykkelser, indtil Du raadner paa din Rod og omstyrter! Det være lige langt fra mig at udrække min Haand efter dine Frugter som efter Øxen, der kunde fælde Dig, om endog mine Arme kunde svinge den! men tillad mig ogsaa at holde mig saa langt som muligt fra den giftige Taage, som Du udsender!“¹⁾ Ganske vist, her saa lidt som nogensinde ellers vil Heiberg bygge Barrikader; men kan man tænke sig Had og Foragt udtrykt paa en bitrere Maade, end det her er sket?

Dette Adelshad var visselig, som allerede ovenfor nævnt, almindeligt i hin Tid; men Opfattelsen af Forholdet imellem Enevælde og Adel var ingenlunde den samme. To forskjellige Retninger kunne her spores. Den ene, der paa en Maade kan føres tilbage til den københavnske Borgerstands Stemninger i 1660, var den, at Enevælden var et nødvendigt og naturligt Værn mod Adelen. Den møde vi hos Colbjørnsen trods al hans Kritik af „Lensaristokratiets“ Væxt i Kristian VI's Tid, og den træder klart frem hos Rahbek, naar han f. Ex. i 1793 skrev til Nyerup: „Vi har endnu Souveræneteten nødvendig til at nedtræde os Adel og Feudaldespotiet“²⁾. Den

¹⁾ P. A. Heibergs udvalgte Skrifter o. s. v. S. 492.

²⁾ S. Birket Smith: Til Belysning af literære Personer og Forhold. (Kjbhvn. 1884.) S. 217.

anden Opfattelse var den, at netop de danske Konger (alene med Undtagelse af Frederik IV) havde kjælet for Adelen eller ladet sig beherske af den, saa at den fik Lov til at brede sig mere og mere i Staten. Denne Mening havde en ivrig Talsmand i Riegels og maaske endnu mere i Gudenrath; og naar vi i Citatet ovenfor se Heiberg tale om, at det gamle gothiske Træ, Adelsvælden, var fredet af Despotisme, peger det paa, at ogsaa han havde Blikket fæstet paa den nøje Forbindelse imellem Kongemagt og Adel. Dette skimter ogsaa idelig igjennem hos ham, snart ved enkelte Ytringer som den, at i krigførende Stater er den største Del af Adelen intet andet end kongelige Bødler, snart igjennem hans Polemik imod Theaterdirektøren Grev Ahlefeldt, igjennem Sidehug til Hofadel o. l. Jeg tvivler overhovedet paa, at nogen kan læse Heibergs Skrifter igjennem uden at faa Indtrykket af, at Kongedømmet, saaledes som det havde bestaaet igjennem Tiderne, i hans Øjne havde været Støtte for Standsuligheden. Han var ganske sikkert enig med Riegels, naar denne sagde: „Fyrster omgives lige saa nøje af Adelen som af Luftkredsen“ ¹⁾, medens han derimod trods alle Revolutionens Udskejelser — som han ingenlunde var blind for — dog opfattede den franske Republik som Lighedens Statsforfatning og derfor som den, der indeholdt Forjættelsen om en ny og bedre Tid.

Glemmes maa nu fremdeles ikke hele Rækken af hans satiriske Udfald, baade i Viserne og i hans prosaiske Skrifter, imod Konger og Kongedømme eller, hvad dertil hørte. Tonen kan være spøgeful, saa Bitterheden,

¹⁾ Riegels: Udkast til Fjerde Friderichs Historie. I. (Kjbhvn. 1795.) S. 57—58.

der ligger bag ved, forsvinder i det morsomme, vittige Udtryk; men Ordene kunne ogsaa falde som svippende Slag af en Piskesnært, der efterlader et Mærke, hvor den rammer, og de kunne komme som blodige Svøbeslag, som et Udtryk for den dybeste Haan og Vrede.

Hvem kan vel andet end le, naar han i „Vise den 29. August 1794“ læser:

Her Vinen skjænket staar paa Bord,
de Gjæster vente kuns et Ord,
som dem skal sige, hvem til Ære
den Skaal skal være.

Den ej for nogen Konge er,
den ædle Tid den er ej mer,
da Folket bad og kanonerte,
naar han laxerte.

Men det er visselig alt andet end royalistisk. Et andet Sted snærter han følelig Kongernes vante dynastiske udenrigske Politik, naar det i en Vise hedder:

Bryde snildt en sluttet Fred,
skabt at evig vare,
naar man Fordel ser derved
og ej øjner Fare;
rane, hvad man eje gad,
andres Land regere,
saa bær Kongerne sig ad,
naar de harmonere ¹⁾).

Ere de flere Steder forekommende Udtryk „stjernede Fjog“, „stjernede Dosmer“ tydelige Allusioner til, hvor ilde det efter hans Mening gaar til med de Ordens-

¹⁾ Udvalgte Skrifter o. s. v. S. 624.

dekorationer, som Kongerne uddele, saa faar dette en særlig Adresse til danske Forhold ved et af *Laterna magica* Visens Vers, der lyder saaledes:

Her med Pungen Judas staar,
han var kuns en Staader,
før han til Pilatus gaar
og hans Ven forraader;
Kongen trykker glad hans Haand,
skjænker ham det hvide Baand
og Pension i Naade.

Noget af det, der mest vakte Heibergs Kritik ved Styrelsen i Monarkierne, var den Vilkaarlighed, han mente, der raadede ved Fyrsternes, tidt af Luner bestemte Beslutninger, som det var Undersaatternes Pligt, blindt at bøje sig for. „Naar Fyrsten“, skriver han et Sted, „siger til den Mand, som han aldrig har set eller talt med: Du skal raade mig i mit Lønkanmer, Du skal give mig Raad i Statssager, Du i Henseende til Ret og Retfærdighed, Du i Handelsaffærer og saa videre, saa ere vi forbundne til at tro, at disse Folk virkelig forstaa at raade i de Ting, hvortil de ere kaldede“¹⁾. Heibergs Harme herover kan stige til formelig Voldsonhed. Stærkest maaske i det af personlig Forbitrelse saa stærkt gennemtrængte Flyveskrift „*Suum cuique*“. Her læser man: „Ere ikke Konger Guder paa Jorden? og kunne svage Dødelige trænge ind i Guddommens Hemmeligheder eller udgrunde deres skjulte vise Raad? Langt fra! det kunne næppe de Cherubim og Seraphim, der staa omkring Himlens Herres og Jordens Guders Trone, hvor de uafsladeligen synge et evigvarende Halleluja — uden at

¹⁾ Fortale til 3dje Del af hans Skuespil S. 47.

kjedes derved. Om Hagelen nedslaaar Sæden paa vore Marker, om Pesten afmejer Halvparten af Mennesker paa Jordkloden; om Konger sælge Folk som Slagtekvæg eller tillade deres elskede Ministre at spille Kort om Nationers Blod og Sved, saa maa vi tie, knæle i Støvet og tilbede.

Kongen i Danmark er over Loven. Salig og højlovlig Ihukommelse Kong Friderik den tredjes tro Undersætter, vores kjære Forfædre, hvis faderlige Forsorg for deres Børn og Afkom til evig Tid ikke nok kan roses, gave ham og hans Efterkommere viseligen den fulde og uimodsigelige Ret til idag at befale et og imorgen det modsatte, endog i en og samme Sag, alt til Landets Tarv og Bedste; vel vidende, at ingen anden kan have Kundskab herom uden blot Monarkerne og de, der have den uskatterlige Lykke, daglig at svæve omkring ham¹⁾.

Hvem kan endelig, naar han læser Heibergs „Sproggranskning“, andet end faa det Indtryk, at hans satiriske Piskeslag her falde tiest og drøjest overfor Forhold, der høre hjemme i Monarkierne? Blot et Par Exempler for at vise det. Saaledes: Hof. Et Akademi for alle de Kunster, der ere forbudne i Luthers Katekismus. Det er Hans Majestæts allernaadigste Vilje, siger Ministeren, naar han har udøvet en Hævn imod den, han hader. Majestæt. Et Skjærnbrædt, bag hvilket Skjælmer drive deres Spil ustraffet. Mennesker. Regnepenge i Kongers eller Ministres Spillepartier o. s. v.

Flere af disse Træk behøve, tagne hver for sig, ikke at komme fra en Mand, der principielt følte Lyst til at kritisere Monarkiet og monarkiske Tilstande; men samle

¹⁾ *Suum cuique* S. 4—5.

vi dem alle sammen, er det umuligt andet, end at de give Indtrykket af et lidet royalistisk Sind. Nu kan man ganske vist nævne Digte af Heiberg i en helt anden Aand, Digte, hvor han ligefrem har sunget til Kongehusets Pris, først og fremmest hans „Almindelig Folkesang i Anledning af Kronprinsesse Marie Sophie Frederikkens Indtog“; men denne Sang var skrevet allerede i 1790, inden den franske Revolution var naaet langt frem; i flere Digte i Anledning af kongelige Personers Fødselsdage er aabenbart blot det sidste Vers eller den sidste Linie helliget vedkommende, der giver Anledning til det Gilde, hvor Visen synges; for øvrigt tumler Digteren sig frit i den øvrige Del af Sangen, uden at denne har noget med Kongehuset at gjøre. Det bekendteste af den Slags Digte fra hans Haand er vistnok Visen: „Fred med Kongerne paa Jorden“, skrevet i Anledning af Kristian VII's Fødselsdag 29. Jan. 1793. Her priser han Danerkongen som den, der „Tankens, Bondens, Negrens Lænker med ædel Kjækhed brød“. Men foruden at denne Vise, taget i sin Helhed, langt mere er en Formaning til Kongerne end en Lovprisning af dem, saa er den ogsaa den sidste, han har skrevet, hvori der kan være Tale om at finde en royalistisk Stemning. Det Sind, der kommer til Orde i alle hans senere Poesier og Skrifter, var saare langt fra Royalisme.

Imidlertid, det vilde være en Overdrivelse, om man vilde nægte, at Heiberg ogsaa efter 1794 kunde tænke sig Konger herske godt, saaledes, at der var Lykke at finde under deres Scepter. Men det Kongedømme, der stod for ham i et saadant Lys, var ganske forskjelligt fra det, som var nedarvet fra tidligere Tid. For det første vilde han naturligvis ikke vide noget af Kongedømmet af Guds

Naade, hvor Fyrsten kun mente at skyldte Gud Regnskab. Det hedder i en af hans Viser:

Et Lys er tændt, som Verden lærer,
at Folket er ej Slagtefaar;
at den, som over det regerer,
ej ene Gud til Ansvar staar¹⁾.

Derimod var Kongen i hans Øjne Statens første Embedsmand. Dette var rigtignok en Opfattelse, som det attende Aarhundredes mærkeligste Fyrster, Mænd som Frederik den store og Josef II, havde havt. Men disse Herskere opfattede vel at mærke denne Stilling som hjemlende dem selv en ganske uindskrænket Magt, og om de end gav Pressen langt friere Tøjler, end den tidligere havde havt, taalte i det mindste Frederik den store ikke Kritik af den politiske Styrelse. Naar Heiberg derimod talte om Kongerne som Embedsmænd, trak han dem tillige stærkt ned i Niveau med Undersaatterne. Efter at han f. Ex. et Sted har fremstillet sin Lære om, at det rette Aristokrati, d. v. s. Dygtighedens Aristokrati, helst burde raade i Samfundet, tilføjer han: „Men naar sand Folkelyksalighed derved skal grundes, da maa intet Menneske i Staten — maaske Kongen alene undtagen, hvilket jeg ikke drister mig til afgjørende at bestemme — fødes med større Rettigheder eller med nærmere Adkomst til Statens Embeder end enhver af sine Medborgere“²⁾. Hvor varsomt han end udtrykker sig, er det dog klart, at Arvekongedømmet er ham imod. Hans stærke Kjærlighed til logisk Konsekvens behersker ham ogsaa her. Og det Kongedømme, hvori Heiberg kunde

¹⁾ Udvalgte Skrifter S. 595.

²⁾ Skuespil 3dje Bind (Fortale til „Indtoget“) S. 124.

finde sig, maatte have en stærk Magt ved Siden af sig. Vistnok ikke en Folkerepresentation. Han har aldrig henpeget paa det konstitutionelle Kongedømme som Enevældens naturlige Afløser¹⁾. Derimod vilde han have Kongen kontrolleret af den offentlige Mening, saaledes som den udtalte sig igjennem en næsten ganske ubunden Presse. Ligesom der derfor naturligvis skulde aflægges offentlig Regnskab, for at det kunde prøves af Kritiken, saaledes skulde alle Styrelsens Mænd, ja selve Kongen kunne kritiseres. Derom vidner den Spot, hvormed han i Skriftet „*Suum cuique*“ taler om Opfattelsen af Kongen i Danmark som „ufejlbar“, en spydig Vending for den Sætning i Kongeloven, at Kongen kun skylder Gud Regnskab for sine Handlinger. Derhen sigte ogsaa tydelig følgende Ord af ham: „Ligesaa vel som Skribenten bør straffes, naar han ubeføjet klager over den højeste eller den laveste af Statens Tjenere, det er lige fra Kongen af og til Politibetjenten, ligesaa vel bør ogsaa Embedsmanden uden Hensigt til hans Person eller Stand afstraffes, naar Skribenten godtgjør, at han har forset sig eller handlet imod sine Pligter“²⁾. Man ser vel, at Heiberg ikke her har gennemført Sammenligningen helt; han siger af nærliggende Grunde ikke, at Kongen bør afstraffes, naar Skribentens Kritik er berettiget, og saavidt vilde han ganske sikkert ej heller gaa; men man kan ikke være i Tvivl om, at han

¹⁾ Jvfr. mit Skrift: Den offentlige Mening og Statsmagten o. s. v. S. 122 ff., hvor jeg har fremhævet, hvad der gjorde det vanskelig for Datidens Fremskridtsmænd her hjemme at finde et konstitutionelt Kongedømme, hvori de kunde se et Forbillede for en fremtidig Forfatning i den dansk-norske Stat.

²⁾ Smstds S. 3—4.

vilde hævde Kritikens Ret til ogsaa at vende sig imod Kongen personlig. Hvad nu, hvis denne ikke brød sig om Dadlen og hvis han fremturede i at herske paa urigtig Maade? Heiberg siger det ikke med rene Ord, og han har et andet Sted udtalt: „jeg har aldrig opfordret og skal aldrig opfordre til Oprør“. Men om dette end vistnok var hans oprigtige Mening, saa var han dog for meget Logiker til i sin Theori at kunne blive staaende derved. Derfor trak han Konsekvenser af sine Meninger om den frie Kritiks Berettigelse overfor Kongen lige til at holde det for det principrigtige, at man maatte kunne opfordre til Oprør, og han udtalte: „Alt Oprør og al Revolution udspringer ikke nedenfra hos Folket, men ovenfra hos Regeringen og de Magthavende“¹⁾. Eller, som det mere pikant hedder i Sproggranskning: „Revolution. En Forbrydelse, som bestaar deri, at en Nation gjør sig vred, naar Regentens Haandlangere efter at have flaaet Skjorterne af Folket begynder med at flænge paa Huderne. Regenten har Lov til at gjøre Revolution mod sit Folk, men Folket ikke imod Regenten.“

Et Kongedømme som det, Heiberg kunde slaa sig til Ro med, var, som enhver ser, ikke alene uendelig langt fra den gamle Enevælde, saadan som den endnu existerede paa hans egen Tid; men det var aabenbart en Umulighed. Man kan her mindes Macaulays træffende Ord: „Vilde man stille en Presse som den engelske

¹⁾ En Draabe i det store Hav af Skrifter om Skrivefriheden (1797) S. 16—18. Hermed kan jævnføres den Advarsel, han i Politisk Dispache tilraaber Fyrsterne om dog at betænke, hvad de skyldte Nationerne, der saa rigeligen lønne dem, „da eller Lys og Frihed snart vil hævne sig forførdeligen paa sine Undertrykkere“ (Udvalgte Skrifter S. 542).

ved Siden af en Styrelse som den i Petersborg, vilde Følgen ufejlbarlig blive en Explosion, der vilde ryste Verden“. Selv om Heiberg næppe har havt nogen Klarhed herpaa, kan der ingen Tvivl være om, at han har opstillet dette Kongedømme som en Udvej for at faa Fremskridtet i Gang uden at prædike nogen Omvæltning, som det vilde være halsløs Gjerning at opfordre til, og som han var for loyal til at ønske fremskyndet ad voldsom Vej. Men naar det af det foregaaende vil være klart, at Republiken ifølge hans Opfattelse som Forfatning stod over Monarkiet, saa kan der næppe være Tvivl om, at han har tænkt sig Kongedømmet med den udstrakte Pressefrihed og den stærkt begrænsede kongelige Ukrænkelighed som en Overgangsform til republikanske Statsformer.

II.

Heiberg og den samtidige Regering.

Det er ikke Meningen her at komme ind paa at fortælle Heibergs forskjellige Sammenstød med Regeringsautoriteter og Domstole. Det vilde, især efter at Dr. Schwanenflügels Bog er kommet ud, være det samme som at tærse Langhalm. De følgende Bemærkninger skulle blot tjene dels til at udfylde den nys nævnte Forfatters Fremstilling, dels til at fremsætte nogle Berigtigelser, hvor det forekommer mig, at de behøves.

Skjønt Heibergs pirrelige Temperament og Hang til Mistænksomhed allerede æggedes¹⁾ ved hans Sammenstød

¹⁾ Man forbavses over allerede i Januar 1791 at se ham i et Brev til Suhm tale om sig selv som en forfulgt Mand og som den, der maatte vogte sig for falske Venner (Hist. Tidsskr. I. R. IV S. 358—59).

i Begyndelsen af Halvfemserne, først med Kjøbenhavns Politimester og senere med Theaterdirektøren Grev Ahlefeldt, følte han sig vistnok endnu stærkere oprørt, da han i Efteraaret 1794 i Anledning af sin Vise: „Vor Klub er dog en herlig Sag“, blev stævnet for Hof- og Stadsretten, og denne (17. November 1794) idømte ham en Mulkt paa 300 Rdlr. for i Visens 5te Vers at have fornærmet Kong Georg III af England. Her hedder det:

King George han spiller høje Spil;
 en Satan fik ham nylig til
 at rive Folkets Klubber ned,
 sig selv til stor Fortræd.
 Han tror ej, Britten mukke tør,
 hvor gal han endog Sagen gjør;
 tror I, godt Folk, slig Politik
 kan længe holde Stik?

Dr. Schwanenflügel har gjort den interessante Bemærkning, at den Strid, der har været, om Dommen var uretfærdig eller ikke, afgjøres, naar man ser paa de fire første Linier i Visens 6te Vers:

I Fyrster paa den hele Jord,
 o! hør ej slig en Niddings Ord,
 som der, hvor Folk forsamler sig,
 ser Spor til Borgerkrig.

Han mener, at der derefter ikke kan være Tvivl om, at Ordet „han“ i 5te Vers's femte Linie gaar paa Pitt og ikke paa Kong Georg.

Det forekommer mig, at man, naar man sammenholder disse Steder, maa indrømme, at der er overvejende Sandsynlighed for, at Ordene „slig en Nidding“ vise tilbage paa det foregaaende Vers, og at man derefter maa give Dr. Schwanenflügel Ret i, at Heiberg

sagde sandt, naar han nægtede, at han havde villet sigte til den engelske Konge. Under alle Omstændigheder vil man ikke kunne forkaste en saadan Paastands Berrettigelse. Dommen kan derefter ikke anses for retfærdig.

Men uheldigvis gaar Dr. Schwanenflügel til Yderligheder ved S. 344 at skrive om Dommen: „Sagen er den, Heiberg skulde dømmes“. Disse Ord kunne kun forklares saaledes, at Meningen maa være, at Regeringen havde sat en Forfølgelse i Scene, og at Hof- og Stadsretten gik dens Ærinde paa en samvittighedsløs Maade. Men kan denne Opfattelse forsvares?

For det første, hvem var det, der fik Anklagen sat i Gang; det var A. P. Bernstorff, og det bliver altsaa ham, der skal have været ivrig for at faa Heiberg domfældt, i det mindste tildels tilskyndet af Animositet imod denne¹⁾. Dette er imidlertid en ugrundet Sigtelse. Bernstorffs Motiv ligger klart for Dagen. Han har opfattet Visen paa den Maade, mange baade dengang og senere have gjort, som sigtende til Kong Georg III; men en saadan Fornærmelse imod denne mente han, det ikke gik an at lade passere. Man maa huske paa, hvor spændt Forholdet netop dengang var til England som en Følge af, at Regeringen i Kjøbenhavn vilde hævde danske og norske Skibes Ret til at tilføre Frankrig Varer, der ikke kunde kaldes Kontrabande. Ved den 27. Marts 1794 at slutte et væbnet Neutralitetsforbund med det for franske Sympathier mistænkte Sverige havde

¹⁾ Se Dr. Schwanenflügels Ord S. 344—45: „At imidlertid ogsaa Animositet mod en af Tidens betydeligste liberale Publicister ved denne Lejlighed har ledet den ellers fortjenstfulde Ministers Optræden, kan jeg ikke komme bort fra“.

den dansk-norske Regering end mere vakt Englands Mistro. Den engelske Udenrigsminister brugte det Udtryk til den danske Statsafsending i London, at han maatte opfatte Danmark og England som staaende i et Forhold til hinanden, ligesaa kritisk som det, der plejer at gaa umiddelbart foran en Krig. Engelske armerede Skibe begyndte at krydse imellem Norges og Jyllands Kyst, ja i selve Kattegat for at visitere og endog opbringe dansk-norske ligesaa vel som svenske Handelskibe. Dette vilde hverken Bernstorff eller den svenske Regering finde sig i, og en forenet Eskadre paa 4 Linieskibe krydsede i Nordsøen fra 20. August til 10. Oktober med Ordre til ikke at taale, at Skibe fra de skandinaviske Stater lede Overlast. Men ligesaa bestemt Bernstorff var paa her at byde England Spidsen, ligesaa lidt vilde han finde sig i, at Forholdet til denne Stat vanskeliggjordes ved Viser eller Skrifter, der indeholdt Fornærmelser imod den engelske Konge. Det maa erindres, at kort i Forvejen havde Heibergs bidske — om end i sig selv vel begrundede — Udfald i Rahbeks „Tilskueren“ paa den engelske Gesandt Hailes for Ytringer af ham efter Kristiansborg Slots Brand¹⁾ voldt Bernstorff højst ubehagelige Optrin med denne. Man kan naturligvis paa staa, at Bernstorff burde have kunnet forstaa Visen rigtig, og man kan, om man vil, finde, at det var at vise for stor Forsigtighed overfor England, naar han fik Heiberg sat under Tiltale. Men, hvad man ikke har nogen Ret til at sige, det er, at Bernstorff har været ledet af andet end af Tanken om Statens Sikkerhed udadtil. Det gaar ikke an at paa staa, at naar der ikke var

¹⁾ Se derom Dr. Schwanenflügels Bog S. 318.

Grund til at sætte Heiberg under Tiltale for hans Vise
29. Januar 1793 med Linierne:

Britens Konge Lyset frygter,
spredter Mørkhed i sit Land,

saa kunde der heller ikke nu være det. Den politiske Stilling var nemlig en helt anden i Sommeren 1794 end i Begyndelsen af 1793, da England endnu ikke var i Krig med Frankrig.

Og nu selve Dommerne! Jeg er, som ovenfor sagt, enig i, at de burde have frikjendt Heiberg; men der foreligger ikke den ringeste Grund til at tro, at de have ment andet end, at denne havde fornærmet Kong Georg. Der maa i saa Henseende gjøres opmærksom paa, at de Ord af Visen, som efter Dr. Schwanenflügels Mening skulle være afgjørende med Hensyn til Forstaaelsen af det omhandlede Vers, slet ikke ere nævnte af Heibergs Defensor, Schönheyder, i hans Procedure¹⁾. Han har ikke set den Betydning, de havde, og ligesaa lidt har Heiberg selv set det, da han naturligvis ellers havde instrueret sin Sagfører om at fremhæve dette Moment. Kan man saa forarges saa stærkt over, at de have undgaaet Dommernes Opmærksomhed?

Idet Heiberg, som naturligt var, kom i en ophidset Sindsstemning over Domfældelsen og gav denne Luft ved Udgivelsen af Proceduren i Sagen, brugte han blandt andet det Udtryk, at den Skrivefrihed, man havde, ganske vist var et „kostbart og uskatterligt Klenodie, men tillige et saa skrøbeligt Klenodie, at de Folk, der ikke have

¹⁾ Dette fremgaar af Heibergs Skrift: „Procedure og Dom ved Hof- og Stadsretten angaaende Visen: „Vor Klub er dog en herlig Sag“. (Kjbhvn. 1795.)

den aller største Smidighed og Behændighed i Fingrene, virkeligen gjorde bedst i til evig Tid at lade den staa som en Dukke i et Dukkeskab¹⁾. Han var utvivlsomt langt fra ene om den Opfattelse, at den fældede Dom viste, hvor lidt Reskriptet af 3. December 1790 var betryggende for Trykkefriheden, og Dr. Schwanenflügel er aabenbart af samme Mening²⁾. Men hvor lidt jeg end skal bestride, at Reskriptet havde sine svage Sider, saa maa jeg stærkt fremhæve, hvad jeg allerede tidligere har gjort opmærksom paa, at denne Sag som drejende sig om formentlige Fornærmelser imod en udenlandsk Fyrste var af en særlig Natur, ganske forskjellig fra almindelige Pressesager. Ingen vil vel nægte, at vor Presselov af 3. Januar 1851 er en meget frisindet Lov, og dog vilde Heiberg ligesaa godt være bleven domfældt efter dens § 7, som han blev det efter hin Tids Bestemmelser. Forordningen af 1851 sætter for Fornærmelser mod en fremmed Fyrste Straf med Fængsel fra 3 Maaneder til 1 Aar eller Bøder fra 50 til 500 Rdlr.

Og endnu Et med Hensyn til denne Sag, der fik saa afgjørende Indflydelse paa Heibergs Stemninger. Han brugte senere i Anledning af den en Ytring, der skulde blive skjæbnsvanger for ham, da han nemlig i Stridskriftet „*Suum cuique*“ skrev om den: „den blev anlagt mod mig for nogle Udtryk mod Master Pitt eller, som Hs. Majestæt behagede at befale, mod Kongen af Storbrittannien“. Dette var, skriver Dr. Schwanenflügel derom, ganske vist sandt, men Heiberg burde have husket, at hver Sandhed har sin Tid. Nej! dette var,

¹⁾ P. A. Heiberg: Procedure og Dom o. s. v. S. V.

²⁾ S. 345—46.

tør jeg paastaa, netop ikke sandt. Var Heiberg bleven dømt ved en kongelig Resolution — hvad ikke sjælden skete i Enevældens tidligere Tid —, saa kunde det siges, at Kongen havde befalet, at hans Ord vare brugte imod Kong Georg. Men her gik Retssagen den almindelige lovlige Gang, og det var derfor Hof- og Stadsretten, ikke Kongen, der kunde siges at befale noget. Ingen vil dog, naar det Offentlige nu til Dags lader anlægge Sag imod en eller anden for en formentlig Forbrydelse, sige, at enten Kongen eller Justitsministeriet har befalet, at vedkommende har begaaet den eller den Forbrydelse og skal domfældes for den. Heiberg har selv paa første Side af sin „Forerindring“ til den af ham udgivne „Procedure i Sagen om Klubvisen“ sagt meget rigtig: „Jeg har anset Hof- og Stadsrettens Dom over mig som en Guds Straf, fordi jeg oplod en vanhellig Mund til Bebrejdelser mod Herrens Salvedes Raadgivere eller — som Retten vil — imod Herrens Salvede selv.“ Med Føje talte han her om Retten, ikke om Kongen. Gid han blot havde fastholdt dette, det maa vi alle ønske.

Det næste store Sammenstød imellem Heiberg og Regeringen fremkom, da Notarius publicus-Embedet blev ledigt i Vinteren 1797—1798, og det derpaa blev besat med Professor Godske Hans Olsen i Stedet for med Heiberg. Jeg er enig med Dr. Schwanenflügel i at finde, at der ved denne Lejlighed blev vist Heiberg en stor Tilsidesættelse. For saa vidt kunde jeg forbigaa denne Sag; men der er dog et Forhold ved den, der bør omtales, da det er undgaaet Dr. Schwanenflügels Opmærksomhed, ligesom tidligere hverken N. M. Petersen eller Heibergs egen Biograf Thaarup synes at have lagt Mærke

dertil. Det er, at Heiberg allerede ved denne Lejlighed har ment at møde særlig Colbjørnsens Fjendskab. Jeg holder det for utvivlsomt, at han har troet, at det var denne, der havde hindret, at han fik Embedet. Min Grund til at mene dette er det ene af hans Flyveskrifter i den Fejde, som Sagen fremkaldte. Efter at han nemlig havde givet sin Bitterhed over Tilsidesættelsen Luft i Piecen: „*Suum cuique*“ og Olsen havde svaret herpaa ved sin Brochure: „*Audiat et altera pars*“, gav Heiberg et skarpt Svar i Skriftet: *Si tacuisses*. Men dette er i Virkeligheden for en Del rettet mod Colbjørnsen. Allerede det Motto, Heiberg har sat paa Titelbladet, er betegnende. Det er Ordene: „Røsten er Jakobs Røst; men Hænderne ere Esaus Hænder“. Og saa lægge man Mærke til den Maade, hvorpaa han angriber det niende Kapitel eller „Ondskabskapitlet“ i Professor Olsens Piece, her hvor han taler om en „ubenævnt Forfatter“. „Dennes Plan“, siger han, „har været den at udgyde al den Edder og Galde imod mig, som hans rummelige Hjærte indeholder, og som han snart i Smug og snart aabenbare udspyer imod enhver, der ikke ofrer Røgelse paa hans Alter eller tilbeder hans ufejlbare Guddom. Han har villet bringe mig i Harnisk og dermed faa mig til at inklade mig i en nærmere Diskussion over adskillige Punkter i Ondskabs-Kapitlet, hvorom der kunde siges meget, paa det jeg da i Overilelse skulde lade et uoverlagt Ord flyde fra min Pen, der kunde give Prætext til et Søgmaal. Derfor, og ikke af anden Aarsag, afbryder jeg al videre Undersøgelse angaaende dette Kapitel og har nu blot dette at sige til den ubenævnte Forfatter, at Masken er revet fra hans Øjne og at han er vejet i Vejeskaaler og fundet for let.“

Jeg tror, at enhver, der kjender hin Tids Personligheder og Forhold, vil være klar paa, at det er Colbjørnsen, der i Heibergs Tanke har staaet Model for dette Billede af en hovmodig, despotisk og ondskabsfuld Magthaver. Men det bliver til Vished, naar man læser den Note, Heiberg har føjet til dette Kraftsted. „Man tror“, skriver han her, „at en Mand kan være en saare retskaffen Mand, fordi han tror — med Føje eller uden Føje, er her ikke Stedet at undersøge —, at den monarkiske Regeringsform, at arvelig Adel og herskende Kirke hører til den eneste gode og lykkelige Statsforfatning, saalænge som han kun ikke bruger disse Sætninger til at undertrykke Menneskeligheden, og saalænge som han ikke viser sig anderledes, end han er. Skulde f. Ex. Konferensraad Jakob Edvard Colbjørnsen ikke virkelig være en saare hæderlig Mand, uagtet han, saavidt som jeg veed, endnu aldrig har fornægtet, i det mindste den første af de ovenmeldte Sætninger, der stride imod min Overbevisning. Jeg tror ikke, at disse Sætninger — rigtige eller urigtige — afgjøre hans eller nogen Mands Værd. Den Mand derimod, der hænger et falsk Skildt ud, der spiller Demokrat et Sted og Aristokrat et andet, han er, i hvor store Talenter Naturen endog kan have givet ham, et „*monstrum omni virtute redemptum*“ (et Uhyre, der er uden nogen som helst god Egenskab).“ Disse Ord kunne vitterlig ikke passe paa nogen anden end Kristian Colbjørnsen. Det er netop den i hine Aar blandt Fremskridtsmændene saa almindelige — om end i Hovedsagen uretfærdige — Opfattelse af ham som Renegaten, der her træder frem, og ved at stille Broderen Jakob Edvard Colbjørnsen op som Modsætning til ham har Heiberg villet vise, mod hvem denne Salve var

rettet, og det saa klart, at ingen skulde kunne tage Fejl deraf.

For nu slet ikke at tale om det næsten barokke i den Mistanke hos Heiberg, at Colbjørnsen skulde have indladt sig paa at skrive et enkelt Kapitel i hans Medbejlers Stridsskrift, saa kommer man naturlig til at spørge: Hvorfor var Heiberg kommet i en saadan Lidenskab imod Colbjørnsen, en Lidenskab, der bragte ham til at injuriere denne ligesaa grovt, som han senere gjorde det i „Sproggranskning“ og i „Læsning for Publikum“? Der er ingen anden Forklaring mulig end den, jeg ovenfor har anført, at han har holdt ham for mere end nogen anden at have hindret hans Udnævnelse til Notarius publicus og for at have skubbet Olsen frem i Stedet for ham. Medens det er en Selvfølge, at Colbjørnsen, der foruden at være Generalprokurør var 2den Deputeret i Kancelliet¹⁾, deler Ansvaret med de andre Kancelliherrer for Besættelsen af Notarialembedet, søger man forgjæves at opdage, hvad der kan have bragt Heiberg til ved denne Lejlighed særlig at anse ham som den skyldige. Det, han i *Suum cuique* fortæller om sin Samtale i Vinteren 1796—1797 med Colbjørnsen om, hvorledes Embedet vilde blive besat, naar den daværende Notarius, Justitsraad Schmidt, søgte sin Afsked, kan umulig have været nok til at give ham den Mistanke. Dr. Schwanenflügel har i Anledning af hans senere Sammenstød med Colbjørnsen som en formentlig Grund til hans Forbitrelse mod denne fremhævet, at Colbjørnsen i en bidsk Piece, han udgav imod Riegels²⁾,

¹⁾ Ikke første Deputeret, som Dr. S. siger S. 478.

²⁾ Naar man vil forstaa den Glubskhed, hvormed Colbjørnsen her vaskede Riegels's Øren i Anledning af dennes Flyveskrift:

havde nævnet Heiberg som Riegels's Ven, og udtaler den Formodning, at da Heiberg som en Følge heraf den 18. September 1797 tilskrev Colbjørnsen et Brev, havde denne ikke svaret derpaa; herover skulde da Heiberg være bleven opbragt¹⁾. Det er ganske vist tænkeligt, at Colbjørnsen har været saa uhøflig ikke at svare paa dette Brev, men om saa var, kunde det dog umulig bringe Heiberg til bag efter i ham at se sin hemmelige og svorne Fjende.

Medens Fejden i Pressen gik sin Gang inellem Heiberg og Olsen, udtalte Rahbek i Tilskueren for 12. Juli 1798 det Ønske, at denne Kamp snart vilde ende, da det eneste Dokument, der her var af Vigtighed, Kancelliets Forestilling om det omtvistede Embedes Besættelse, dog næppe vilde komme for Lyset. Nu paa den Tid, da jeg skriver disse Linier, er det let nok at faa Adgang til at undersøge Sagens Akter, og de ere i flere Henseender interessante. Først og fremmest bliver man, naar man gennemgaar dem, frapperet ved at se, at denne Sag blev behandlet paa en anden Maade, end det plejede at ske i lignende Tilfælde. Allerede det er paa-faldende, at den slet ikke er indført der, hvor man skulde vente at finde den, hverken i den saakaldte Gratia-protokol eller i Suplikprotokollen; men mere

Trende Breve til Heiberg o. s. v., maa man huske paa den Tone, der gik igjennem Riegels's historiske Skrifter, hvor jævnlig han der ikke blot kom med Udfald mod Regeringen og Kollegierne, men hvorledes han ogsaa talte om Bøndernes Kaar paa hans egen Tid, som om der intet var gjort for dem, som om deres Stilling ikke var mindre slet, end den havde været det under Kristian V eller Kristian VI. Dette maatte nok kunne oprøre en Mand, der havde spillet en saadan Rolle ved Landboreformerne som den, Colbjørnsen havde spillet.

¹⁾ S. 480.

ejendommelig er dog selve Voteringen. Alle til Kancelliet indgaaende Sager plejede at gaa igjennem 2 Kontorer, af hvilke hvert hørte under en af de Deputerede. Medens Colbjørnsen som Generalprokurør ikke havde noget af disse Kontorer, stod første Deputeret, Konferensraad Schou i Spidsen for det ene, tredje Deputeret, Konferensraad Rejersen havde det andet under sig. Det var denne sidstes Kontor, hvorunder alle Embedsudnævnelserne hørte. Naar en Sag var kommen ind til Kancelliet, blev den af den Deputerede, under hvem den særlig hørte, forelagt til Votering i Kollegiet, idet han selv først ytrede sig. Der voteredes derefter nedefra opad, saa at den første Expeditionssekretær — paa denne Tid Kancelliraad Knudsen —, der ogsaa havde Sæde i Kollegiet, begyndte Voteringen, og det blev Kancellipræsidenten, dengang Gehejmerraad Kristian Brandt, der sidst udtalte sin Mening. Som en Følge heraf kom Colbjørnsens Votum altid i Midten. Naar denne, den sædvanlige Forretningsgang var bleven overholdt ved Spørgsmaalet om, hvem der skulde være Notarius publicus, vilde det altsaa blive Rejersen, den Deputerede, der havde Embedsudnævnelserne under sig, der skulde have forelagt Sagen og først ytret sig om den. Men saaledes er det ikke gaaet til. Man forbavses over at se, at det er selve Kancellipræsidenten, Kristian Brandt, der her aabner Voteringen med følgende Ord: „Korrespondancen med det udvortes Departement¹⁾ anføres, og efter de sig mældte Suplikanter kan vel uden al Betænkning indstilles med Anbefaling Professor Olsen“.

¹⁾ om at Professor Olsen kunde beholde sine Vartpenge som tidligere Konsul i Tunis.

Derunder findes saa 3 Gange skrevet Ordet „ligeledes“. Det er hele Voteringen. Det første af disse „ligeledes“ er aldeles sikkert Schous Haand, det andet er efter min Overbevisning Colbjørnsens. Der er altsaa i denne Sag voteret ovenfra nedad, ganske modsat den vante Voteringsorden. Hvad er Grunden dertil? Er det den, at Brandt, der tillige var Medlem af Konseillet, har vidst, at man paa allerhøjeste Steder, hvor Heiberg var alt andet end *grata persona*, ønskede Olsen udnævnt i Stedet for ham, eller ligger det blot i, at Brandt personlig har været ivrig derfor, og altsaa har ønsket selv at votere først? Saa meget er vist, at vil man tale om, at en enkelt Mand i Kancelliet her har havt et Initiativ, saa pege Aktstykkerne paa, at det har været Brandt, ikke Colbjørnsen. Af denne har man i Sagen ikke andet end det lille Ord „ligeledes“. Hvorfor Heiberg da særlig har kastet sin Mistanke og sit Had i denne Sag paa ham, forstaar man ikke.

Ogsaa for saavidt frembyde Aktstykkerne Interesse, som man af dem ser, at der i alt indkom 13 Ansøgninger om Embedet, altsaa 11 foruden Heibergs og Olsens, deriblandt fra Mænd i vel ansete Stillinger som Hof- og Stadsretsassessorerne Bärens og Fr. Horn samt Dr. med., Professor Schönheyder. Ogsaa den bekjendte Litterat, Professor T. C. Bruun søgte det. Dette taler alt andet end til Fordel for Dr. Schwanenflügels Mening, naar han antager, at Kancelliet har søgt efter at finde en Mand, der paa en nogenlunde værdig Maade kunde optræde som Heibergs Konkurrent, og at det derfor lod hele to Maaneder gaa hen, efter at Justitsraad Schmidt havde andraget om sin Afsked, inden det opslog Embedet

vakant¹⁾. Kancelliet behøvede aabenbart ikke at anstrænge sig for at finde Kandidater. Aktstykkerne vise fremdeles, hvad der var den virkelige Grund til dette Tidsmellemrum af to Maaneder. Sagen var, at en Kandidat Koenig allerede 1782 havde faaet Expektance paa Notarembedet, naar Schmidt døde eller blev afskediget. Han havde, 4. Marts 1797, paa en Tid da det var bekjendt, at denne led af Alderdomssvaghed, bragt sit gamle Krav i Kancelliets Erindring; men der var da fattet den Resolution, at dette maatte vente, indtil Schmidt virkelig søgte sin Afsked. Det vilde naturligvis have været den bekvemmeste Vej til at undgaa Heiberg, hvis man lod Koenig følge efter Schmidt; men man havde Mistanke om, at han ikke kunde bruges. Kancelliet skrev derfor strax efter, at Schmidt var gaaet af, til Stiftamtmand Kaas i Kristiania, for igjennem ham at faa nærmere Underretning om Koenig, der havde levet de sidste Aar i Frederikshald. Den Indberetning, som Kaas tilsendte Kancelliet fra Viceborgmester Heiberg i Frederikshald om Koenig, gjorde det klart, at denne som noget tilbøjelig til Drik var ubrugelig, og han erklærede sig da ogsaa tilfreds, naar man vilde lade ham faa en Pension af Notarembedet²⁾. Men disse Forhandlinger

¹⁾ S. 421.

²⁾ Schmidts Ansøgning om Afsked er dateret 11. December 1797, Byfoged Heibergs Erklæring bærer Datoen 27. December 1797, Stiftamtmand Kaas's Skrivelse, der ledsagede denne Erklæring, er af 8. Januar 1798, og det Andragende fra Koenig, hvorved han søgte om Pension i Stedet for længere at kræve Embedet, er af 26. Januar 1798. Kancelliets Forestilling om at opslaa Embedet vakant var udfærdiget 2. Februar 1798. Disse Datoer vise klart, at man aldeles ikke har søgt at trække Sagen i Langdrag. I den sidst nævnte Skrivelse paastaar Koenig, at han lige, indtil han for 3½ Aar siden rejste op til Norge,

toge Tid, de udfyldte netop de to Maaneder, som Dr. Schwanenflügel mener, at Kancelliet brugte til at lede efter en Kandidat til Notarpladsen. Det hele er gaact ganske naturlig til.

Den næste Salve, som Heiberg udslyngede imod Colbjørnsen, var det vel kjendte Sted i „Sproggranskning“ ved Ordet Privilegier med den tydelige Sigtelse for, at Generalprokurøren havde efterlignet Historien imellem Kong Achab og Naboth ved at berøve Kromanden Jochum Jensen i Nærum hans Privilegium. Jeg har tidligere udtalt om den celebre Kromandssag, at jeg anser det for umuligt at oplyse den fuldstændig, og at jeg finder, at Thaarup i sin Fremstilling deraf¹⁾ fuldstændig har Ret, naar han siger, at Heibergs Beskyldninger imod Colbjørnsen aldrig ere blevne beviste, om der end ganske vist bliver en Mulighed for, at denne har handlet af urene Bevæggrunde²⁾. Dr. Schwanenflügel har ment ikke at kunne blive staaende ved et saadant „stemmer ikke“. Han afgiver sin Kjendelse tydelig imod Colbjørnsen. Uden her at ville indlade mig paa Detailler om den tidt omtalte Sag skal jeg blot minde om Hovedtrækkene i den. Pastor Nyholm i Søllerød indgav i Aaret 1795 Klage til Kancelliet over, at Svir og Nattesæde gik i Svang hos Kromand Jokum Jensen i Nærum. Kancelliet sendte Klagen til Rentekammeret, hvorunder

havde forrettet den Del af Notarialembedet, som angik Oversættelser og fremmede Vidners Afhørelse. Han vil, som man ser, gjøre Heiberg Rangen stridig som Schmidts vigtige Medhjælper.

¹⁾ Hist. Tidsskr. 3. R. II. S. 197—98.

²⁾ Mit Skrift: Den offentlige Mening og Statsmagten o. s. v. S. 199—200.

Kroholdssager hørte. Dette lod optage et Forhør, der imidlertid ikke bragte noget for en Dag. Da saa Rentekammeret spurgte Kancelliet, om Sagen hermed skulde være endt, svarede dette, at Forhøret havde været slet og overfladisk holdt, det gav tillige Instrux om, hvorledes et saadant skulde afholdes, og nævnede, hvilke bestemte Personer der maatte kunne vidne. I Henhold til, hvad der kom frem ved dette nye Forhør, lod Rentekammeret Kromanden tiltale for vedkommende Birkedommer. Da denne i den Afskrift af Kroprivilegiet, der forelaa for Retten, ikke fandt nogen Angivelse af, hvilken Straf Kromanden skulde være hjemfalden i, naar han overtraadte Privilegiet, dømte han ham efter den almindelige Forordning om Krohold (2. Februar 1757), og han slap derfor med ubetydelige Mulkter. Men idet Rentekammeret sendte Kancelliet en Meddelelse herom, gjorde det tillige opmærksom paa, at ved Birkeretten havde Kromandens Privilegium ikke foreligget in extenso; det lod derfor en fuldstændig Gjenpart af dette Privilegium medfølge, hvoraf det fremgik, at det indeholdt en Passus, som ikke havde staaet i den Afskrift, hvorefter Birkedommeren havde dømt, nemlig at Kroholdet ikke under Bevillingens Fortabelse maatte misbruges til noget Fylderi eller Tidsspilde for Bønder eller andre. Som en Følge heraf spurgte Rentekammeret Kancelliet om, hvorvidt det mente, at Sagen burde appelleres til Højesteret eller ikke. Svaret herpaa var, at da det var blevet forsømt i Sagen at fremlægge et Hoveddokument, burde den indankes for Højesteret. Den fornødne Bevilling til „nye Dokumenters Fremlæggelse“ medfulgte. Da Rentekammeret herefter lod Appellen finde Sted, blev Kromanden 18. November 1797

ved Højesteretsdom med 6 Stemmer mod 3 dømt til at have sit Privilegium forbrudt.

Jeg har her fortalt Sagens Gang efter Akterne. Medens Brevvexlingen imellem Rentekammeret og Kancelliet i hin Tid var ubekjendt, kom de Aktstykker, der vare forelagte for Retten, frem for Offentligheden, da Heibergs Angreb paa Colbjørnsen gav Folk travlt med Sagen. Colbjørnsen havde Ejendomme i Nærum, og Kancelliet havde vitterlig lagt Pres paa Rettergangen ved at kræve et nyt Politiforhør afholdt og endog nævne, hvem der skulde forhøres. Det blev derfor ganske naturlig opfattet, som om Colbjørnsen havde ønsket at faa Kromanden dømt. Han var i hin Tid „*bête noire*“ for Frihedsmændene i Kjøbenhavn; der var en gunstig Jordbund for alskens Fortællinger til Skade for ham, og en af dem, der kom i Gang, var den, at han var bleven forbitret paa Kromanden, fordi denne engang havde nægtet ham en Overkjørsel eller en Vej over sin Mark til et Teglværk, han ejede derude. For at hævne sig derover havde han faaet Præsten til at klage over Kromanden og ogsaa naaet at faa denne dømt.

Var nu denne Historie sand eller ikke? Herom veed man ikke det mindste. Den kan have været sand; men den kan ogsaa enten have været hel og holden usand eller det sande i den kan have været aldeles overgroet med Usandhed. Dr. Schwanenflügel erklærer imidlertid, at han tror paa „Vejhistorien“. Dertil er nu ikke noget at sige; men, naar han vil motivere, hvorfor han gjør det, kan jeg ikke se, at han er heldig. Han mener, at, hvis der ikke havde været noget om denne Sag, „vilde sikkert Colbjørnsens ivrige Forsvarer, Kammeradvokat J. M. Schönheyder, være kommet frem

med Beviser derimod“. Dr. S. holder sig til, at denne ikke tog i Betænkning at demaskere de maliciøse Sigtelser, som Heiberg i „Læsning for Publikum“ fremsatte imod Colbjørnsen, idet han brugte dennes Forbogstaver C. C. som Skive, for at adressere de grusomste Angreb paa ham¹⁾, og han mener, at Schönheyder umulig kunde lade være at tage Hensyn til hin Beskyldning, som fremsattes paa Byens forskjellige Kaffehuse. Desuden, siger Dr. S., udæskedes Schönheyder stærkt af Heiberg selv, der i „Aktstykker i Sagen mod Jokum Jensen“ tydelig henpegede til Vejhistorien. Men for det første var der stor Forskjel paa Heibergs Sigtelser imod C. C., der forelaa i et trykt Skrift, og saa paa et Rygte, der sneg sig omkring paa Byens Knejer; og hvad den Udæskning angik, som Heiberg fremsatte, saa er det undgaaet Dr. Schwanenflügels Opmærksomhed, at den først kom frem i et Skrift, Heiberg udgav efter, at Schönheyder havde offentliggjort sin Fremstilling af Sagen. Denne kunde da ikke godt tage Hensyn til, hvad der først saa Dagens Lys, efter at han havde udtalt sig.

Iblandt alt det, hvorom der i hin Tid blev talt i Anledning af Sagen, spillede det aabenbart en særlig stor Rolle, at Kroholdsprivilegiet kom til at foreligge i en Skikkelse ved Højesteret, der var forskjellig fra den, hvori det havde foreligget ved Underretten. Dr. Schwanenflügel er ogsaa forbavset derover, og det i den Grad, at han skriver: „Det Hele ser rigtignok meget løjerligt ud. Er en saadan Forretningsgang mulig: at en Expedient i

¹⁾ Blandt andet kunde man i Læsning for Publikum Nr. 8 S. 121 læse om „C. C., der ved Nedrigbed og Underfundighed skulde have skilt J. J. ved et Privilegium og sat sig selv i Besiddelse deraf“.

et Regeringskollegium kan i en Kopi „mutilere“¹⁾ et Privilegium, naar dette skal bruges til at dømme Privilegiehaveren efter? — Ingen tør sige det om Colbjørnsen; men man har hele sin Højagtelse for Manden behov, for ikke at tro, at han selv har supleret det Privilegium, efter hvilket Jokum Jensen blev dømt.“

Disse Ord er det umuligt at læse uden at faa Indtryk af en Sigtelse imod Colbjørnsen, om muligt værre end nogen af dem, Heiberg fremsatte imod denne. Men det er tillige let at se, at den ærede Forfatter her paa uheldig Maade har givet sin Fantasi frie Tøjler. Hvorledes gik det for det første i hin Tid til med Udstedelse af Privilegier? Ganske paa samme Maade som nu til Dags. Den, der fik et Privilegium, modtog et Original-exemplar deraf; det havde han siden, og vilde nogen i en Retssag fremkomme til hans Skade med et Exemplar af hans Privilegium, der indeholdt andet end, hvad der stod i hans eget, kunde hans Defensor øjeblikkelig afsløre Bedrageriet ved at forelægge det, han selv havde. Altsaa en „Suplering“ som den ovenfor omtalte var utænkelig. Hvad ovenfor er anført om Rentekammerets Skrivelse til Kancelliet netop i Anledning af den uheldige Form, hvori Privilegiet havde foreligget ved Underretten, peger klart nok paa, at her ikke forelaa noget Bedrageri; men hertil kommer endelig, at vi den Dag idag kunne skaffe os Vished om Sagen. Alle slige Privilegier bleve ved Udstedelsen indførte i dertil indrettede Protokoller, der hørte til Rentekammerets Arkiv. Tager vi nu den Protokol for os, hvori Jokum Jensens Privilegium staar,

¹⁾ Ordet „mutilere“ er brugt af Schönheyder i hans Piece: Noget til Oplysning for Publikum.

træffe vi det der (27. Januar 1792) ordret, som det blev forelagt for Højesteret, og vi se tillige, at det var enslydende med et, der 10. Juli 1784 var blevet udstedt for Jokum Jensens Formand som Krovært, en Mand ved Navn Lars Olsen.

Hvorledes, det spørger man maaske, havde det da kunnet gaa til, at Privilegiet ikke var blevet forelagt in extenso ved Underretten? Der kan ikke være Tvivl om, at det er sket ved en Uagtsomhed af vedkommende Embedsmand i Rentekammeret, der havde at sørge for at skaffe en Afskrift. At nu en saadan Uagtsomhed har kunnet begaaes, er maaske endda ikke saa uforstaaeligt. Den ovenfor nævnte Kammeradvokat Schönheyder fremsatte allerede dengang, da Folkesnakken havde travlt med denne Historie, i „Kjøbenhavns lærde Efterretninger“ en ret rimelig Forklaring. Han mente nemlig, at da Afskriften var bleven sendt for at blive benyttet ved det første Politiforhør (inden Sagsanlæggelsen endnu var besluttet), og da det for Forhørets Skyld var tilstrækkeligt at vide, for hvilke Personer Kromanden maatte skjænke eller ikke, havde dette formentlig været Grunden til, at Afskriveren havde troet det uforment at tilføje den udeladte Klausul¹⁾. Men hvad enten denne Forklaring er rigtig eller ikke, er det indlysende, at Rettergangen imod Kromanden har været helt lovlig, og at der ikke er vist nogen Underfundighed imod ham²⁾. Men det

¹⁾ Kjøbenhavns lærde Efterretninger for 1799 Nr. 22, S. 348—52.

²⁾ Medens det er utvivlsomt, hvad ogsaa Dr. Schwanenflügel stærkt fremhæver, at de Overskridelser af Privilegiet, der bleve konstaterede ved Vidneforhøret, og hvorefter Kromanden blev dømt, kun ere ubetydelige, er det et stort Spørgsmaal, om ikke ved denne Lejlighed et vist Sammenhold imellem Bønderne

var ganske sikkert højst uheldigt for Colbjørnsen, at den nævnte Fejl ved Afskriften havde fundet Sted, det gav Vind i Sejlene for dem, der vilde ham til Livs.

Desto værre virkede han selv dertil ved et halvt Aars Tid efter, at Kromanden var bleven dømt, at søge om at faa Lov til at oprette et Marketenteri ved sit Teglværk i Nærum. Dette opnaaede han ogsaa. I og for sig var dette Ønske meget naturligt, thi efter at Kroholdet var ophørt der i Landsbyen, kostede det stor Møje at skaffe Mad og Drikke til hans Arbejdere. Det var vitterligt, at han selv ikke havde en Skillings Indtægt af dette Marketenteri¹⁾, og det kunde være naturligt nok, at Marketenteren fik Ret til „at forsyne Fremmede, der kom til Byen, med tillavet Mad og Drikke“, nu, da der ikke mere var nogen anden Kro; men det tog sig ilde ud, at Kroholdsprivilegiet paa en Maade var blevet flyttet til Teglværkets Marketenteri. Colbjørnsen havde vitterlig ønsket Jokum Jensen domfældt²⁾, og er

og Ulyst til at ville volde Kromanden Fortræd har havt stærk Indflydelse herpaa. Det bør i det mindste nævnes, at Højesteretsassessor, Justitsraad Graah, der i Nærum boede lige over for Kroen og paa Grund af sin særlige Kundskab til Forholdene ikke ønskede at være med at dømme i Sagen, senere under den Fejde, der opkom i Anledning af den, skrev til Schönheyder: „Jeg tror at skyldte Sandheden det Tillæg: at jeg og mine Husfolk i al den Tid, Kroen holdtes lige over for min Gaard og Have, vare Vidner til alle et lovstridigt Kroholds Uordener, med Støjen, Skrigen og Larmen alle Helligdags Aftener til langt ud paa Morgenen, at sædvanlig saas baade Gaard- og Husmænd om Mandag Formiddag beskjenkede paa Gaden o. s. v. (11. Maj 1799)“ (i Schönheyders Piece Noget til Oplysning for Publikum. S. 27—28).

¹⁾ Dette vise de i den ovennævnte Schönheyderske Piece S. 37 ff. trykte Aktstykker.

²⁾ Dette anser jeg for ubestrideligt efter det Pres. Kancelliet lagde paa, at Sagen blev omhyggelig undersøgt.

det endog meget muligt, at han blot har været ledet af sin Opfattelse af, at dennes Maade at benytte sit Privilegium paa var en Skandale, saa stillede han sig blot for den Mistanke, at hans ledende Bevæggrund havde været Tanken om, naar Kroen var borte, da at kunne skaffe sine Arbejdere bekvemmere og maaske billigere Forøgelse i et eget Marketenteri. Dette kunde selvfølgelig siges at være en Fordel for Teglværket. Om han har havt en saadan Tanke, veed ingen; men Muligheden deraf lader sig ikke nægte. At hans Fjender med Heiberg i Spidsen opfattede denne Mulighed som en Kjendsgjerning, følger af sig selv. Stridens Bølger gik altfor højt til, at det kunde være anderledes.

Medens Folk vare optagne af at drøfte Colbjørnsens Skyld eller Uskyld i dette, var Heiberg bleven sat under Generalfiskalens Tiltale i den Sag, der skulde ende med hans Landsforvisning. Det er vel bekjendt, at han mente, det var Colbjørnsen, der havde faaet Anklagen rejst imod ham for at hævne sig over Artiklen i Sproggranskning om Ordet „Privilegier“. Dr. Schwanenflügel gjør med Rette opmærksom paa, at denne Antagelse ikke havde Grund nok at hvile paa; der var andre Mænd lige op til Kronprinsen, der ligesaa godt kunde have Del i Sagsanlæggelsen. Idet jeg ellers slet ikke videre vil gaa ind derpaa, skal jeg blot som et lille Supplement fremhæve et Par Vidnesbyrd om, hvor ophidset Kronprindsen dengang var imod Heiberg og i det hele imod dem, som han mente, misbrugte Trykkefriheden. Man ser ham den 24. Juli 1799 ovre fra Louisenlund, hvor han tilbragte Sommermaanederne i dette Aar, skrive til Kancellipræsidenten: „Min kjære Gehejmerraad Brandt.

Hermed følger et Blad af Heiberg¹⁾, som er efter mine Tanker overmaade skammeligt. Mig synes, at alt dette burde han ogsaa dømmes for.“ Omtrent en Maanedstid derefter (21. August) hedder det i et andet Brev fra ham til den samme: „Det gjør mig ondt, at Kancelliet har saameget med Skriblerne at gjøre; men man gaa dem modig imøde. Til skurvede Hoveder vil Handling, og det maa Kancelliet opvarte dem med. Derfor er det det øverste Justitskollegio (!), ingen Eftergivenhed maa finde Sted med saadanne. Frygt maa jages i disse Mennesker. Hvortil det Smøreri i en Stat, hvor enhver kan faa Ret, hvor enhver finder Vejen til Kongen aaben. Jeg bifalder ganske, at Kancelliet tager fat paa disse Herrer. Kun ingen Skaansel, og dette er forbi“²⁾. Naar man læser et saadant Vredesudbrud, kan man ikke undre sig over den Trykkefrihedsforordning, der udkom en Maaned efter (27. September 1799). Snarere maatte man vente, at den var bleven endnu strammere, end den blev.

¹⁾ Sandsynligvis et Nummer af „Læsning for Publikum“.

²⁾ Disse Breve findes iblandt de Brandtske Papirer paa Herlufsholm. De have hidtil været utrykte.